Proloog

Commewijne, plantage Reynsdorp, 1943

De twee in sarong geklede vrouwen kwamen elkaar tegen op de dorpsweg. De ene vrouw kwam net terug van de winkel en droeg een gevlochten tas met enkele kruidenierswaren. De andere vrouw had haar baby in een slendang op de rug. Ze praatten opgewekt met elkaar, hun stemmen klonken melodieus in de zonnige morgen. Om hen heen groeide het struikgewas welig en talrijke bomen begeleidden aan weerskanten de zandweg in de richting van de kampong. Vogels hipten op de takken, hagedissen ritselden ongezien in het gebladerte, vlinders fladderden in de warme lucht.

Maar vlakbij, dichterbij dan de vrouwen in hun onoplettendheid hadden gemerkt, lag een erf waar struiken en bomen zo verstrengeld waren dat het zonlicht nauwelijks doordrong tot de aarde van de afgelegen tuin. Op de beschaduwde bodem zouden slechts varens en mossen moeten groeien, maar vreemd genoeg wemelde het er van de planten. Zonderlinge, grijsgroen gekleurde bladeren met grillige vormen slingerden over de koele grond, purperen ranken klommen tegen geribbelde boomstammen op. De donkere aarde had hier de meest eigenaardige groeisels voortgebracht. Maar het leek alsof de hongerige vegetatie alles op haar weg had verjaagd, want er was geen ander teken van leven; geen dieren, geen gekwetter, geen gefladder, geen gezoem. Er heerste stilte. Doodse stilte.

En toch… Bij de zandweg waar de vrouwen nietsvermoedend met elkaar stonden te kletsen, en de baby geduldig met zijn duim in de mond tegen zijn moeders schouder lag, werd de kleine iets gewaar. Hij richtte met een ruk

zijn hoofdje op en vergat zijn duim. Aandachtig keek hij in de richting van de wildernis en staarde strak naar de schemering van de tuin. Alsof iets hem had geroepen.

Zijn ernstige gezichtje veranderde van uitdrukking toen zijn ogen blij begonnen te schitteren. Het jongetje liet een verbaasd lachje horen en staarde naar het struikgewas. Hij reikte met een mollig handje. De zon schitterde ineens feller.

Zonlicht en duisternis leken onhoorbaar een gevecht aan te gaan op de grens van de zandweg. Lichtvlekken weken bij het bos uiteen. Schaduwen kropen slinks als adders over het gras naar de pratende vrouwen toe.

Opeens begon de baby hard te huilen. De tranen stroomden over zijn vertrokken gezichtje. Geschrokken tastte de moeder naar het kind op haar rug en richtte vervolgens haar blik op de omgeving. De vrouwen werden zich nu bewust van waar ze zich bevonden en raakten hevig van streek.

Haastig liepen ze terug naar de beschutting van de kampong. De moeder wiegde haar krijsende kind sussend, de andere vrouw opperde geagiteerd de baby een beschermend kruidenbad te geven. Nog even keken ze angstig achterom. De zandweg zag er verlaten uit.

In de tuin bleef het stil.

Commewijne

1

Een baby die met de engelen speelt

Plantage Reynsdorp, 1928–1933

De avond was over de plantage gevallen en het was aardedonker. Onzichtbaar in het duister verspreid klonken kikkers en cicaden met gekwaak en gesjirp, muskieten zoemden in de bosrijke omgeving. Een verre uil slaakte een kreet en deed vleermuizen alert opfladderen. De maan liet zich niet zien.

Uur na uur was er niets dan de nachtgeluiden te horen. Toen klonk er opeens een nieuw gerucht, achter de velden, afkomstig van de plek waar de hutten stonden: het ijle gehuil van een pasgeborene.

In de hut lag *Mak* Satinah uit te rusten van de bevalling, terwijl de vroedvrouw de baby in doeken wikkelde. De oude vrouw legde de baby naast *Pak* Karmidjoh, die drie keer op de mat sloeg, waarop de boreling geschrokken begon te huilen en zo de stilte van haar moeders buik verwisselde voor het lawaai van de wereld.

Daarna ging de jonge vader naar buiten om de in katoen gewikkelde moederkoek naast de deur te begraven, aan de rechterkant omdat het een meisje was. Op de verse aarde legde hij een offerbakje van bananenblad, gevuld met rauwe rijst en knollen en kruiden, koperen munten, naald en garen, als dank voor de geesten. Een petroleumlampje ernaast, dat dag en

nacht moest blijven branden tot de eerste vijfendertig dagen van de nieuwgeborene voorbij waren, maande tot waakzaamheid. Zo begon Roekmini's leven op plantage Reynsdorp.

Op Reynsdorp leefden de Javaanse immigranten in een traditionele, agrarische gemeenschap. Zij waren door Nederland van overzee gehaald toen de slavernij was afgeschaft. Want er moesten voor de plantages in Suriname nieuwe arbeiders gevonden worden. De vrijgemaakten, nazaten van de eeuwenlang ingevoerde Afrikaanse slaafgemaakten, wilden niet langer op de plantages blijven waar ze zo lang geknecht waren geweest dat ze geen herinnering meer hadden aan hun land van oorsprong.

Uit Brits-Indië haalden de Hollanders eerst Hindoestanen als vervangende arbeiders. Maar de Hollanders behandelden de Hindoestaanse contractarbeiders zo slecht dat er opstanden kwamen. Daarna wilden de Britten niet meer meewerken. Het was een kleine stap om dan maar uit de eigen kolonie Nederlands-Indië Javaanse arbeiders naar Suriname te verschepen.

Reynsdorp was een oude koffieplantage die door het gouvernement verkaveld was voor Javaanse immigranten die na het aflopen van hun vijfjarig contract, besloten niet meer terug te keren naar Oost-Indië, maar in Suriname te blijven. Ook voor hen zou *Djawa* later een verre herinnering worden. Hier begonnen ze een nieuw leven. Na hun contractperiode voor de gouvernementsplantages konden de arbeiders hun leven inrichten als kleine landbouwers. De autoriteiten hadden er wel voor gezorgd dat de kostgrondjes net te klein waren om van rond te komen, zodat de mensen gedwongen waren om toch op de grote suikerplantages te blijven werken om bij te verdienen. De Nederlandsche Handel-Maatschappij had er voordeel aan, want zo hoefde ze geen arbeiders in vaste dienst te betalen, om toch in het drukke oogstseizoen over voldoende werkkracht te beschikken.

Er was geen leider in het dorp; de directeur was de baas van de plantage, hem zagen ze meestal alleen vanuit de verte, als hij op zijn paard langs de velden reed voor inspectie. De opzichter was degene met wie ze gewoonlijk

te maken hadden, hij controleerde of ze hun dagtaak volbracht hadden. De klerk betaalde elke zaterdag hun loon uit, als ze op hun hurken wachtten tot ze aan de beurt waren om uit een ijzeren trommel hun geld uitgeteld te krijgen.

Maar in het dorp zelf was niemand de leider. Er waren wel mensen met taken: de vroedvrouw, die hielp bij de bevalling en de zorg voor de kraamvrouw en de baby. Ook had zij de kennis meegenomen uit Djawa, om kruidendrankjes te maken tegen allerlei kwalen.

De *Kaum* – de enige ware gelovige onder hen – hield zich streng aan de islamitische regels van vijfmaal daags bidden, en vastte voor hen allen tijdens de *Ramadhan*. Daarom had hij een ereplaats bij feesten, waar hij de taak had de zegen van de voorouders af te smeken.

Verder was er de *carik* of schrijver, voor als er brieven geschreven of voorgelezen moesten worden, want de meeste dorpelingen waren analfabeet. Hij was ook de tolk die als het nodig was voor hen moest vertalen bij de Hollanders.

Voor kwesties die iedereen aangingen, werd er door de oudste mannen vergaderd, net zo lang tot iedereen tevreden was met de uitkomst. Er werd rekening gehouden met iedereen, dat wil zeggen met elke man. De vrouwen gaven soms hun ideeën door aan hun eigen man, die daar op de vergadering wel of niet mee voor de dag kon komen.

Maar zo kabbelde het leven op de plantage voort, met de regelmaat van vóór zonsopgang opstaan en de hele dag hard werken op het land, om daarna vroeg te gaan slapen, bijna met de kippen op stok.

Roekmini was een vrolijke baby, maar de gerimpelde Simbah Sajan die vaak op het kind paste, was de eerste die het ongewone opmerkte. Zijn kleindochter lag in de hut op de rieten mat terwijl Simbah Sajan rustig naast haar op de vloer zat. Het kindje brabbelde en lachte, de kleine handjes graaiden in de lucht. Ze strekte haar ruggetje om dichter bij iets te komen, dat boven haar moest zijn. Met verbazing volgden de oude ogen de richting naar waar

er iets te zien zou moeten zijn, maar er was niets bijzonders. De baby echter kirde en jubelde en wachtte daarna alsof het luisterde naar een antwoord, reikte dan verrukt naar het onzichtbare.

Peinzend bezag de grootvader het vreemde gebeuren. Simbah Sajan zweeg erover. Hij wilde niet dat haar ouders ongerust zouden worden en denken dat hun kind met geesten sprak. Dan zouden ze met haar naar de *Dukun* gaan, die met offers en strenge leefregels haar gave zou proberen weg te maken. Maar als de oude Sajan naar het blije, kleine meisje keek, dan wist hij dat dat zou betekenen dat ze de goede geesten niet meer zou kunnen herkennen. En elke hulp in het leven was meegenomen. Het was al moeilijk genoeg als je arm was en in een onbekend land het hoofd boven water moest zien te houden.

Dus toen Roekmini's moeder het op een dag zelf ontdekte, was Simbah Sajan blij dat hij in de buurt was om de zaak te sussen. 'Het is niet erg, Satinah,' zei hij. 'Laat 't kind toch. Ze speelt met de *dewi's*.'

Mak Satinah keek bedenkelijk, het feit dat haar baby met onzichtbare wezens speelde was niet bepaald geruststellend. Mak Satinah was een magere, hardwerkende en praktische vrouw. Ze zat niet te wachten op onberekenbare geesten die zich met hen zouden bemoeien. Het leven van alledag vroeg al zo veel aandacht, werk op het land en in huis, alles wat gedaan moest worden om genoeg te eten te hebben. Moest ze nu ook deze last erbij hebben?

Simbah Sajan deed zijn best en pleitte voor Roekmini. 'We zijn in een vreemd land, is het niet mooi dat je baby de geesten van onze voorouders bij zich heeft om haar te beschermen?'

Het kindje was zich van geen kwaad bewust en murmelde zoet. Mak Satinah liet zich overreden en zuchtte berustend.

In de Droge Tijd stonden de pommerakbomen in bloei en poederden de afgevallen bloesems de aarde karmijnroze. En wanneer de citrusbomen bloeiden, werd de argeloze wandelaar gewikkeld in de geparfumeerde,

prikkelende lucht. Het was alsof de schoonheid die de natuur in droge en natte seizoenen kwistig rondstrooide, moest goedmaken wat de bewoners dagelijks aan ontberingen ondergingen.

Want er was de kwelling van horden muskieten, vooral 's avonds, en de enige bescherming die de dorpelingen hadden, waren de rookpotten waarin ze gras en kokosbast verbrandden om met de damp het ongedierte enigszins te verjagen.

Slapen gebeurde op de vloer, op de *kloso*, gevlochten rieten matten. De hut met een dak van houten *shingles* had maar één kamer, met aan de achterkant een overdekte kookplaats waar er op houtvuur of houtskool gekookt werd. Drink- en badwater kwamen uit de regenton voor het huisje.

Om naar school te gaan moest er kilometers gelopen worden, op blote voeten, want niemand had schoenen. De lonen waren minimaal voor het zware werk op de suikerplantage. Veel hadden de mensen dus niet te besteden. Gelukkig hadden ze nog hun kostgrondje, waar ze groenten konden verbouwen, en een paar kippen houden, en enkele fruitbomen op het erf. Als de oogst goed was konden ze het overschot verkopen om nog iets bij te verdienen.

Ze hadden niet veel, maar ze hadden *rukun*, saamhorigheid, iedereen was behulpzaam voor elkaar en dat was het belangrijkste. Liever arm maar onder vrienden, dan rijk maar ver van alles wat bekend was.

Maar de armoede knaagde, knaagde gaten in hun kleren, hun hutten, hun schaarse bezittingen. Het krappe loonbeleid van de suikerplantage deed zichzelf de das om toen in Moengo, en later in Paranam, de bauxietindustrie opkwam. De lonen waren bij de bauxietmijn tweemaal zo hoog, wel zestig cent per dag. En een vast loon bood de mogelijkheid om te sparen, anders dan het onregelmatige inkomen van een losse arbeider. Dus besloten veel mannen van Reynsdorp om op Moengo te gaan werken.

Ook Pak Karmidjoh nam dit besluit. Hij moest dan wel in de bauxietstad gaan wonen, want het was te ver weg om dagelijks naar huis te komen. Maar

Mak Satinah had gelukkig Simbah Sajan om haar te helpen. Als hij vrij was kon Pak Karmidjoh soms met de motorboot mee varen, en anders duurde het dagen om te pagaaien over de rivier. Zo ver weg en zelden thuis, merkte Roekmini's vader dus niet dat zijn dochter anders was dan andere kinderen.

Van zaaitijd tot de planttijd in het regenseizoen, tot de oogst in het droge seizoen, gingen de jaren voorbij. In de rijstvelden kwam het tere groen op, rijpte in de zon tot volle, goudkleurige aren, wuivend in de wind. Het kindje groeide op als de bloeiende rijstplanten, huppelde over de velden om de vogels te verjagen van de jonge, gesloten korrels. Toen ze ouder werd hielp ze haar moeder de *bibít*, de zaailingen, over te planten in het natte rijstveld. Ze bukte zich en duwde in het water de aarde tegen de wortels. Zachtjes begon ze te zingen voor de jonge rijstplantjes.

Trisno, haar buurjongen, lachte Roekmini uit. Hij stampte met zijn voeten in de modder, plensde dikke spetters naar haar en schimpte: 'Pas maar op! Straks zing je het ónkruid groter!'

Roekmini lachte haar mooie tanden bloot. 'Wat ben jij dom! *Goblok*! Onkruid groeit hier niet.'

Dat was waar. Rijst was zo'n gezegende plant dat er in een nat rijstveld nauwelijks onkruid tussen groeide. Als je geluk had, konden er zelfs vissen zwemmen, dan had je én rijst, én vis te eten.

En of het toeval was of niet, niet veel later leken de rijsthalmen toch groter op haar veld dan op dat van de buren. Trisno snoof. 'Dat is gewoon geluk.'